

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 43 / SEGONA ÈPOCA / JUNY DE 1999

**Consell Insular
de Mallorca**

alimara

Núm 43

Segona Època, juny de 1999

Edita: Consell Insular de Mallorca
Redacció: Servei d'Acció Social i Sanitat
General Riera, 67
07010 Palma
Tel.: 971 76 07 62
Fax: 971 76 19 52

Portada: **Andreas Gabriel Topp** "Concert"

Maquetació
i impressió: Gràfiques Son Espanyolet

Dipòsit Legal: PM - 128 - 1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

LA MARGINACIÓ SOCIAL, DESVIACIÓ SOCIAL PER MOTIUS ECONÒMICS.

LA REALITAT DE L'ESTAT ESPANYOL I UNA BREU REFERÈNCIA A LES ILLES BALEARS I PITIÜSES⁽¹⁾

Sebastià Cerdà i Campomar,
treballador social

INTRODUCCIÓ

El present treball és el resultat de l'anàlisi sobre els perquè de la desviació, qui és el marginat i enfront de qui, quines normes es boten, si el marginat pot arribar a prendre consciència del fet i quines possibles conseqüències es poden produir a partir del fet marginador.

En una primera part del treball s'analitzarà el fet de la desviació a nivell teòric on s'intentarà esbrinar el perquè de la marginació, què la produeix, què significa. En una segona part s'intentarà mostrar la realitat de les xifres aportant un seguit de dades per reafirmar els pensaments vessats en la primera; aquestes dades seran acotades a l'Estat espanyol i centrades en un cas interessant com és el de les Illes Balears. Per últim, s'exposarà el pensament de qui subscriu quant a com està estructurat el sistema socioeconòmic de les societats de capitalisme avançat.

PRIMERA PART

Desviacions o desviació?

Com es pot veure, s'ha triat la desviació o discriminació producte de les relacions socioeconòmiques i que produeixen pobresa i marginació. Ara bé, no es pot separar aquest tipus de marginació, de discriminació, dels altres tipus ja que el que cal posar sobre la taula és el fet pel qual les persones humanes, al relacionar-nos, a l'entrar en contacte i formar el que denominam societat (o societats) sempre ho fem basant-nos en la desigualtat. Només podem trobar societats més o menys igualitàries en societats petites i amb escassa diferenciació de rols socials, i pràcticament nul·la diferenciació de les tasques de producció dels béns necessaris. Com més complexa és la societat que analitzam més desigualtat trobarem; com a mínim trobarem més tipus de desigualtat i més elements que la influeixen. En una societat que, per entendre's podem denominar "primitiva", és difícil trobar marginats o desviats; el control social es fa des de la mateixa tribu, des de la interrelació de les persones que conformen dita societat. Les normes estan impregnades d'elements religiosos i el seu fet cultural és el que dóna coherència interna a l'estructura social. En aquestes societats no és necessari el poder disposar d'un cos de policia que controli

internament el grup; els desviats només ho seran per problemes de salut mental, ja que si els seus membres estan sans, deixaran de banda el seu fet individual i el posaran al servei del grup perquè la persistència d'aquest implica la subsistència individual.

Per tant, no ens queda més remei que parlar de desviació i no de desviacions, de marginació i no de marginacions, de discriminació i no de discriminacions; si parlem en plural, si fem diferents categories és per una necessitat dels estudiosos i tècnics en la matèria per facilitar la seva tasca. És el mateix fet que ens fa separar el saber en distintes categories i en lloc de parlar de ciències de la persona humana parlem de sociologia, antropologia, psicologia, pedagogia i un llarg etcètera que abastaria fins i tot les disciplines que s'estan creant actualment producte del contacte i superposició de les diferents ciències socials clàssiques –pensem ara en la psicopedagogia.

Individu versus col·lectiu

Per entendre millor el fet de la desviació, de la marginació, hem d'analitzar el seu component individualitzador i/o el seu component grupal o col·lectiu.

Fins aquí hem parlat d'individualitat-grup i hem presentat el tema dels compartiments del coneixement, de la ciència. Un pensador i investigador social que ha treballat força sobre la desviació és M. Foucault i, quant a aquests dos temes, ens diu: *"...hi ha un segon saber que es forma de l'observació i classificació dels individus, del registre, anàlisi i comparació dels seus comportaments. Al costat d'aquest saber tecnològic propi de totes les institucions de segrest, neix un saber d'observació, d'alguna manera clínic, el de la psiquiatria, la psicologia, la psicociologia, la criminologia, etc. Els individus sobre els que s'exerceix el poder poden ser el lloc d'on s'extreu el saber que ells mateixos formen i que serà transcrit i acumulat segons noves normes; o bé poden ser objectes d'un saber que permetrà a la vegada noves formes de control. Per exemple, hi ha un saber psiquiàtric que va néixer i es va desenvolupar fins a Freud, que va produir la primera ruptura. El saber psiquiàtric es va formar a partir d'un camp d'observació exercit pràcticament i exclusiva pels metges que retenien el poder en un camp institucional tancat: l'asil o hospital psiquiàtric."* (Foucault, M., 1973: 117-140).

En aquest paràgraf, Foucault treu a la llum les institucions que ell denomina "de segrest" i que en la terminologia tecnificada d'avui en dia coneixem com a d'internament. D'aquest tema cal que se'n faci una breu panoràmica.

Durant l'Edat Mitjana les institucions d'internament ja existeixen, però els desviats són encara controlables des de l'exterior; les mateixes dimensions de les ciutats i dels feus permeten el control social dels desviats i, a part, no són -ni de lluny- un col·lectiu: són persones aïllades amb comportaments no normatius. Trobam els primers hospicis i cases de caritat molt relacionades amb l'Església que és la institució omnipresent durant aquest període. Ara bé, és durant el segle XVII i durant un període que s'allarga fins el XIX (a alguns països fins ben entrat el XX) que les institucions d'internament són preeminents en la vida social. El segle XVII és el punt d'inflexió d'aquest tipus d'institucions ja que és el moment del punt de partida del capitalisme industrial. Aquest fet, per a Foucault, és la clau que explica el canvi que experimenten les institucions de tancament de persones. Ell parla de "fàbriques-presons, de fàbriques-pensionats, de fàbriques-convents" (Foucault, M., 1973: 117-140). Per a

Foucault les institucions d'internament passen a tenir una funció econòmica ja que la tan dita tendència del capitalisme inicial al lliurecanvisme, a alliberar els antics serfs de la gleba per a convertir-los en amos del seu propi esforç traduïble a treball remunerat, és pura i senzilla fantasia. El somni dels primers capitalistes no era aquest, el seu somni era aconseguir uns obrers tancats dins la fàbrica i controlats dia i nit per les normes de la mateixa institució. En relació al tema ens diu: "*La utopia a la que em refereixo, la fàbrica-presó, es va realitzar efectivament i no només en la indústria sinó en una sèrie d'institucions que sorgeixen en aquesta mateixa època i que, en el fons, responien als mateixos models i principis de funcionament; institucions de tipus pedagògic com les escoles, els orfenats, els centres de formació; institucions correccionals com la presó o el reformatòri; institucions que són a l'hora correccionals i terapèutiques com l'hospital, l'hospital psiquiàtric,...*" (Foucault, M., 1973: 117-140). Ara bé, a mesura que va passant el temps, que el capitalisme industrial es va consolidant, que va sorgint un determinat moviment de la classe treballadora per defensar els seus interessos a fi de millorar les seves condicions de vida, la fàbrica-presó tendeix a desaparèixer, però deixa una empremta en les institucions de tancament que sí persisteixen fins ben entrat el segle XX. Foucault ens diu: "*Ara bé, molt prest es va veure que no eren viables ni governables. Es va descobrir que des del punt de vista econòmic representava una càrrega molt pesada i que l'estructura rígida d'aquestes fàbriques-presons conduïa inexorablement a la ruïna de les empreses. Per últim varen desaparèixer. (...). Es va optar per a fer-les desaparèixer, conservant d'alguna manera algunes de les funcions que li eren inherents*" (Foucault, M., 1973: 117-140).

Per altra part, Foucault veu aquesta proliferació d'institucions de tancament de persones, que funcionen de manera col·lectiva, com un punt de partida del tractament de la persona individualment, cosa que pot semblar una contradicció. Per descomptat que aquestes institucions funcionen de manera col·lectiva, ara bé, pel que ell denomina el "panoptisme" —"*una forma que s'exerceix sobre els individus a la manera de vigilància individual i continuada, com a control de càstig i recompensa i com a correcció, és a dir, com a mètode de formació i transformació dels individus en funció de certes normes*" (Foucault, M., 1973: 117-140)- i pel que dèiem anteriorment, pel fet del control individual de cada una de les persones internades per part d'un poder superior i que es tradueix en expedients, fitxes avaluadores i d'altres sistemes mecànics de control, sí que es dóna aquest canvi. Abans d'aquesta època no hi havia individus, les úniques individualitats eren els nobles o la reialesa els altres no eren individus, es perdien dins la massa de camperols; per a Foucault, és a partir d'aquests moments quan comença el fet individual, encara que sembli contradictori.

Seguint amb aquest tema, cal una última precisió. Foucault ens parla d'individus, de persones en general; ara bé, si analitzam, només, les persones desviades (les marginades) en el cas que ara i aquí ens ocupa, pens que la realitat és radicalment diferent al que exposa Foucault. La meua idea parteix del fet que els marginats han experimentat una evolució des de l'individualitat a la col·lectivitat, és a dir, han passat de ser elements sols dins del sistema (alcohòlics fa molts anys que n'hi ha, però l'alcohòlic dels segles anteriors a la instauració del sistema capitalista industrial o fins i tot ja dins aquest sistema, era una persona desviada, única, quantificable, amb noms i llinatges) a ser

col·lectius (avui parlem del col·lectiu de marginats, del col·lectiu d'alcohòlics, es creen associacions de col·lectius de marginats, etc.). Per tant, el marginat amb nom i llinatges de la petita societat pagesa anterior ha desaparegut i hem passat al col·lectiu marginat o de marginats varis de la societat exloent que s'ha creat bàsicament a partir de la II Guerra Mundial i que rep molts i diferents noms –societat postindustrial, postcapitalista, etc.-

Què produeix la marginació?

Els pobres, contràriament als delinqüents (que normalment també són pobres), no molesten en excés al sistema; sobretot si estan quietes, fan bondat i, sobretot, si no són massa nombrosos. Quan hi ha massa gent pels carrers demanant almoina sí que s'encén el llumeneret vermell d'alerta i tot seguit comencen a alçar-se veus alertant del perill que aquest fet porta aparellat. Tant poden ser periodistes, com partits, parlamentaris de l'oposició, etc.; tots ells s'alcen a favor de dedicar més recursos per als pobres, més llars d'acollida, més albergs, més centres (bàsicament d'internament per llevar del mig la imatge colpadora⁽²⁾) fins tot, alguns més assenyats o que hi entenen una mica demanen més mesures d'inserció i/o de reinserció. Ara bé, gairebé ningú vol posar el dit a la nafra; gairebé ningú vol parlar del fet que produeix l'existència de pobres; en definitiva, ningú vol parlar de la nostra estructura social fonamentada en l'economia capitalista on la competitivitat i la lluita per sobreviure en aquest sistema és, a vegades, ferotge i els dèbils, els que no poden competir en igualtat de condicions en aquesta voràgine de l'estar sempre al dia, d'adequar-se dia a dia a les noves exigències del Déu Mercat, doncs aquests queden en el camí, perden el tren, es/se'ls margina. Qui no vol parlar del per què? Doncs tots els que estam dins del sistema, els que sí que hem agafat el tren i estam instal·lats més o menys còmodament en ell; aquests, nosaltres que llegirem aquestes reflexions, som els que aclucam els ulls a la realitat marginadora. No posarem mai en dubte el sistema perquè aquest ens aporta el que necessitam (o com a mínim el que creiem que necessitam). Ara bé, no tots els de dintre som igual de marginadors, ja que hi ha posicions, des dels que pensen que els de fora hi són perquè ells volen, ningú els ha exclòs (posicionaments molt relacionats a nivell polític amb la dreta i el feixisme) i d'altres que, com a mínim, estarem amoïnats per la situació i plantejarem que s'han de realitzar actuacions encaminades a pal·liar els efectes que produeix el nostre benestar; són les postures que avui en dia es coneixen amb el nom de solidàries. Aquests darrers pensam que part dels beneficis del nostre benestar s'haurien de dedicar no ja a llevar del mig el pobre que demana almoina al portal de l'església perquè enllatgeix el paisatge urbà, sinó més aviat donar a aquest pobre uns instruments que li permetin tenir uns avantatges semblants als que tenim els de dintre del sistema. Amb un símil un tant tosc però crec que il·lustratiu, seria donar uns metres d'avantatge al coix en una carrera de 50 metres, a fi i efecte de minvar les diferències en les possibilitats de poder arribar a la meta. Ara bé, els que estam relacionats amb la marginació sabem que hi ha subjectes que no arribaran mai, que ni tan sols els hi podem oferir avantatges ja que no els sabran utilitzar; estam parlant dels denominats marginats profunds, els malalts socials terminals, molts d'ells interrelacionant la seva pobresa amb situacions d'addicció a diverses drogues i/o amb greus malalties inhabilitadores.

Institucionalització-desinstitucionalització

Tal com ja hem exposat abans, fins fa ben poc, la societat tenia una solució molt còmoda per "arreglar" el problema de les desviacions; tenia un recurs idíl·lic per resoldre el problema dels distints desviats i no era altre que les institucions. A l'Estat espanyol, aquest recurs s'ha emprat fins ben entrat el segle actual. Aquestes institucions de tancament de persones, bàsicament perseguïen el tapar, a la resta de societat no-desviada, les persones que se sortien de la norma i així, a part de controlar els desviats des de les institucions de tancament, el fet de fer-les desaparèixer dels llocs públics, exercia com un element preventiu vers els no-desviats. La cosa normal era la que estava fora de les institucions de tancament (des d'on no es veia el seu interior), als llocs públics; per tant, les possibles dissidències dels individus que estaven dins del sistema es veien rebaixades, ja que no eren conscients del grau de dissidència existent perquè estava amagada.

Com dèiem, a l'Estat espanyol aquest sistema institucionalitzador arriba fins gairebé al final del franquisme. Només amb el canvi polític espanyol es comencen a veure clars canvis desinstitucionalitzadors i inseridors. El canvi es dona des de la posició d'amagar els desviats a la de pensar que el millor és que els marginats, els desviats, se'ls "curi" des de la mateixa societat global, sense deixar la persona marginada als llocs públics per on transitam els no-desviats quotidianament. En la desviació o marginació, o exclusió, que aquí ens ocupa, es tractaria de posar en funcionament mecanismes redistributius de la renda (pensions no contributives, salari social-rendes mínimes d'inserció, ajudes econòmiques no periòdiques, ajudes de guarderia, etc.), de redistribució de les oportunitats (cursos de formació per a l'ocupació, professionals de suport, equips de tractament, etc.).

En aquest punt del meu discurs puc exposar una discrepància amb Foucault. Aquest autor pensa que aquest element excloent de les institucions sí que es dona fins al segle XIX, però en la nostra època ja no es dona; pensa que les institucions modernes ja no tenen com a objectiu primordial l'excloure sinó que més aviat el de fixar els individus. Ens diu: *"La fàbrica no exclou els individus, els lliga a un aparell de producció. L'escola no exclou els individus, encara que els tanca, els fixa a un aparell de transmissió de poder. L'hospital psiquiàtric no exclou els individus, els vincula a un aparell de correcció i normalització. I el mateix succeeix amb el reformatori i la presó. Si bé els efectes d'aquestes institucions són l'exclusió de l'individu, la seva finalitat primera és fixar-los a un aparell de normalització dels homes."* (Foucault, M., 1973: 117-140).

Estic bàsicament d'acord amb el que planteja; ara bé, totes les desviacions molesten, són elements distorsionadors; per tant, és totalment coherent pensar que l'objectiu de crear institucions tancades per "tractar" els desviats sigui el llevar aquests desviats dels circuits públics, amagar a la resta de la societat aquella "vergonya" i aconseguir que aquella "vergonya" no pugui contagiar-se a sectors actualment "sans" però que podrien ser proclius a la desviació. Possiblement l'error de Foucault és que mescla els conceptes: l'escola no és per als desviats de la societat, la fàbrica tampoc, són per fixar (això sí) les pautes i normes imperants de conducta i per produir béns i serveis, respectivament. Ara bé, els hospitals psiquiàtrics sí que tenen per funció el tractament de desviats, de fer desaparèixer dels llocs públics els desviats. Per tant, crec que

es pot entendre molt millor el paper de les institucions si se les separa en funció dels seus objectius, encara que sí que puguem dir que totes es basen en un funcionament semblant, totes tenen, per exemple, una normativa interna que sanciona els interns i que no afecta a la resta de societat, només afecta els que hi entren; ara bé, aquest fet no basta, la seva semblança de funcionament intern no basta per posar-les totes dins del mateix sac.

Un fet curiós a destacar en aquest fet de la tendència a la desinstitucionalització que s'està donant dins el darrer quart del segle XX, és que sembla que es torni als sistemes de control social pre-moderns, al sistema de control social que es donava, per exemple, a l'edat mitjana, una societat molt petita i bàsicament agrícola, on el control social s'exercia des dels llocs públics, des del contacte d'individus amb els altres individus, i on no eren necessàries institucions perquè el control social es feia i s'exercia a través de la mateixa comunitat; només se'n separaven els "perillosos", els bojós, els leprosos. Però no tots els bojós: a tots els pobles hi havia el seu beneïtet, el seu aturadet, la/les seva/es família/es pobra/es, etc. Per tant, en l'actualitat, la tendència és a tractar els desviats, els marginats, els discriminats des de dintre mateix de la col·lectivitat, sense extreure el desviat del seu entorn. Aquest nou moviment que s'assembla a situacions de control social anteriors a l'època moderna, sorgeix bàsicament en posterioritat a la II Guerra Mundial, es va fent clarament explícit a la dècada dels 60 i es materialitza a la dels 70. És interessant el moviment que sorgeix entorn a la salut mental i s'explicita en frases com "hem d'obrir les portes dels manicomis" o "saltar la paret del manicomi"⁽³⁾. Ara bé, aquest moviment desinstitucionalitzador que es torna a assemblar a posicions de control social pre-modern, resulta que es donen en una societat cada vegada més mundialitzada, on la informació és a l'hora a tot arreu (la Xarxa, la televisió, les agències de notícies, ...). Per tant, ens trobam davant d'una situació com a mínim xocant i que no només es dona en el tema del control social, sinó que es ve donant en altres àmbits de les relacions humanes com l'econòmic -economia d'abast mundial, però totes les empreses multinacionals saben de la importància de conèixer, controlar i dominar les especificitats de cada "regió" on l'empresa té interessos-, el polític -processos d'internacionalització com la Unió Europea, el constant augment dels països pertanyents a l'OTAN, l'ONU, etc. i, per contra, el manteniment, sorgiment, ressorgiment, etc. dels sentiments nacionals de les nacions sense estat-, etc.

Marginació en relació a què?

Aquí si que vull trencar una llança a favor de Foucault, ja que pens que és molt clar que tot aquest subpoder que es crea en les institucions és important en la fixació de les persones a l'aparell productiu. Ara bé, jo aniria més lluny: no només les institucions tenen per fi últim el tema econòmic; jo diria que tot el que està muntat en aquesta estructura social de finals de segle, postindustrial, postcapitalista, de la informació o com li vulguem dir, està en funció de l'aparell productiu. No hi ha res que directa o indirectament no estigui "impregnat" pel fet de les necessitats de l'aparell productiu; per tant, coincideixo plenament amb Foucault en què el sistema cerca el fixar, el mantenir una mà d'obra que serveixi al sistema. Ara bé, hi ha persones que no són aprofitables pel sistema (molts de disminuïts psíquics, molts de delinqüents, alguns malalts mentals,

etc.); hi ha un seguit de desviats que no interessin al sistema i, per aquest fet, fins fa ben poc, al sistema l'únic que l'interessava d'aquestes persones era llevar-les del mig, que com a mínim no fessin nosa, que no destorbassin.

Ara bé, en l'actualitat, els programes més novedosos d'inserció el que es planteja és el preparar els marginats per poder entrar en el sistema, per poder entrar en el mercat de treball; fins i tot els col·lectius que semblaven no aptes per poder-hi entrar. I no ja en unes empreses artificials on tots els treballadors són "no-aptos" i subsisteixen gràcies als ajuts de l'administració, sinó que se'ls prepara per competir amb d'altres treballadors des de dins del sistema, dins d'empreses que competeixen amb les armes-normes del sistema. N'és un exemple prou clar d'aquesta tendència novedosa el Treball amb Suport, programa adreçat a les persones amb minusvàlues físiques o psíquiques sorgit dins l'ambient anglosaxó (els USA i Irlanda en són capdavanters) però que s'està estenent per gairebé tots els països d'economies desenvolupades.

Per tant, hem arribat a la clau del tema que aquí ens ocupa. Al segle passat, Marx parlava de dues grans classes socials que s'anaven imposant en el seu temps: per una part la burgesia –la que controlava i tenia la propietat dels mitjans de producció capitalista- i, per l'altra, el proletariat –una nova classe que provenia de l'acabament de classes socials anteriors que estaven relacionades amb l'economia més agrària i que havia aconseguit el posseir la propietat sobre el seu cos, sobre la seva força de treball i que, per tant, la podia posar a la venda dins del mercat, el mercat de treball-. Marx vaticinà la derrota de la primera classe i la futura abolició de les classes ja que tothom seria de la mateixa i, dins d'aquesta, no hi hauria (en successives fases) cap distinció o, si n'hi havia, serien producte del "a cada qual amb les seves necessitats, a cada qual amb les seves possibilitats". I va acabar, com tota bona utopia, en no-res. **El que s'ha demostrat clarament en aquesta societat postindustrial en la que estam immersos és la importància cabdal del mercat de treball; actualment, la frontera que separa clarament les classes és la frontera del mercat de treball i no la propietat. Avui, el que separa els de dins del sistema dels de fora –dels exclosos del sistema- no és altra cosa que la possibilitat de poder entrar en el mercat de treball, en la producció, en el sistema de producció.** Aquesta és la barrera que separa les dues grans classes que s'estan mostrant més clarament de cara al nou mil·lenni. Els que aconsegueixen estar dins del sistema són els privilegiats i a fora queden els exclosos, els que no tenen cap interès per al sistema, els que no li serveixen. I amb aquesta idea no volem dir que la part del sistema, dels que estan dins del sistema, estigui exempta de diferències, ans el contrari. En relació a aquest tema podem dir que hi ha una clara estratificació social dins de la societat de mercat, dels detentors de treball i/o renda. Aquesta estratificació no només vindrà donada, però, per la propietat o no dels mitjans de producció sinó més aviat pel lloc que s'ocupa dins de la mateixa producció. Per tant, tornam a trobar el mercat de treball com a eix vertebrador de l'estratificació social⁽⁴⁾.

Un darrer element a tenir en compte dins aquesta importància cabdal del mercat de treball i que fa que esdevingui la barrera o la separació entre els exclosos i la resta, els no-exclosos, és el fet que cada un de nosaltres ens convertim en individus únics a l'hora d'introduir-nos en aquest mercat. I aquest mercat, fins i tot, ens marcarà i pautarà l'existència, tal com ens diu U. Beck. Abans era la

família o altres institucions (els gremis posem per cas) qui et marcaven i et definien el que havies de ser, en què treballaries, en quins àmbits et mouries. Ara, però, pel fet d'aquest mercat de treball engolidor, cada un s'ha d'espavilar pel seu costat, cada un s'ha d'escriure la seva pròpia biografia i no només la del treball, ja que el treball afecta a gairebé bé tots els àmbits de la vida humana actual, fins i tot en una institució tan ancestral com la família: aquesta, avui en dia, no és un tot homogeni sinó que és una institució conformada per un conjunt d'individus que s'empren mútuament per conformar les respectives biografies. Beck ens diu: "*l'individu mateix (o la individual mateixa) es converteix en la unitat reproductiva d'allò social en el món de la vida. Dit d'una altra manera: dins i fora de la família, els individus es converteixen en actors de l'assegurança de la seva existència en el mercat i de la planificació i organització biogràfiques referides a dita existència en el mercat*" (Beck, U., 1986: 95-99).

Però, què és la desviació?

Les persones desviades, a nivell popular, podem dir que són totes aquelles de conducta desviada. Són aquells individus que es neguen a viure segons les regles i normes que acceptam la majoria. Quan pensam en desviats ho fem pensant en delinqüents violents, drogoaddictes, rodamons o psicòpates. Ara bé, qui compleix totes les normes?; ¿qui no s'ha passat mai del límit de velocitat establert al codi de circulació?; ¿qui no ha robat fruita al passar a la vora d'un taronger sense vigilància?; qui no a travessat un carrer fora del pas de vianants?. Per altra part calen d'altres preguntes: és un delinqüent el que roba doblers a un banc?; és un delinqüent el que roba doblers a un banc per la força?; és un delinqüent el que roba un banc fent un desfalcament? És un delinqüent el que, si pot, estafa a la Hisenda Pública?; és un delinqüent Mario Conde? és més delinqüent aquests senyor o un que ha robat mil pessetes amb violència?.

Totes aquestes preguntes ens porten a respostes que s'hauran de relacionar en l'anàlisi del poder social i de l'estratificació social, i la distribució de la riquesa de la societat que estam analitzant, és a dir, la divisió entre els rics i els pobres. Per entendre la desviació o la no-desviació (el respecte a les normes) haurem de tenir en compte sempre el qui mana i les divisions de classe. I sempre tenint molt clar que ningú incompleix totes les normes, però tampoc ningú no les compleix totes.

Com podem definir, per tant, la desviació? Anthony Giddens la defineix com "*la manca de conformitat amb una sèrie de normes donades que si són acceptades per un nombre significatiu de persones d'una comunitat o societat*" (Giddens, A., 1998: 229-276). Per tant, d'aquesta definició en podem ressaltar dos conceptes: la norma o normes i l'acceptació o conformitat. De la primera, cal dir que no són únicament les lleis, ja que aquestes només "*són sancions formals elaborades pels governs per servir de principis que els ciutadans han de respectar i s'utilitzen contra aquells que no s'adapten a elles*" (Giddens, A., 1998: 229-276) i que impliquen sempre l'existència de delictes (on hi ha lleis, hi ha delictes); les normes són quelcom més que no té perquè estar escrit a cap paper, ni ser publicat a cap butlletí oficial i que prové del consens que establim els humans per poder viure en societat. Aquestes normes podran ser internacionalment (re)conegudes i acceptades; determinades cultures tindran unes normes que per a unes altres no ho seran; unes determinades classes socials tindran unes deter-

minades normes que no tindran les altres, etc. I, si parlem de normes, hem de parlar de sancions. La sanció no és altra cosa que una reacció per part de la majoria davant el comportament d'un individu o grup que té com a fi garantir que es compleixi una determinada norma. Poden ser positives (recompensar la conformitat) o negatives (càstigs als comportaments no conformistes).

Un altre autor que ens pot aportar llum sobre aquesta definició és Salvador Giner que, davant de tot, ens recorda que per molts de conflictes que existeixin en la nostra societat, aquesta sol tenir una tendència molt marcada cap a l'estatisme i no cap al moviment, cap a l'ordre i no cap al desordre, cap a la persistència i no cap al canvi. Per tant, aquí ja podem veure que la desviació no té perquè ser dolenta en si mateixa, ans al contrari. Tornant a Giddens, en un moment de la seva obra *Sociologia* ens recorda que, si no aconseguim llevar-nos els prejudicis, difícilment podrem distingir entre els que cometen delictes violents denominats psicòpates i els "exploradors, espies, aventurers, jugadors o senzillament persones que s'avorreixen amb la rutina de la vida quotidiana" (Giddens, A., 1998: 229-276). Per això, Giner introdueix, tal com també ho fa Giddens, el concepte de conformitat i també el de consens: Del primer diu que "és simplement la conducta que obeeix o encaixa en la norma social... El soldat que obeeix immediatament a l'oficial, el ciutadà que s'adapta a les regles de la cortesia, la jove que es vesteix als dictats de la moda, tots ells, en diferents graus i zones de conducta, mantenen patrons socials a través de la seva conformitat." (Giner, S., 1997: 225-235). Del segon diu, citant Edward Shils, "el consens es produeix quan els membres dels grups es troben en un estat d'acord afirmatiu en matèria normativa o cognitiva, rellevant per la seva interacció mútua, respecte a les persones i rols centrals al sistema i respecte a les persones, rols i col·lectivitats externs al sistema." (Giner, S., 1997: 225-235). Però el concepte més poderós que ens aporta tampoc és seu, el manlleva de Durkheim i no és altre que el d'anomia. Ens recorda que la paraula grega "anomia" significa absència de llei o norma i, en sociologia, denota "una situació en la qual hi ha un conflicte de normes, de manera que els individus no poden orientar amb precisió la seva conducta" (Giner, S., 1997: 225-235). Hi ha -per així dir-ho- "un buit normatiu". Per altre costat, ens recorda que "tant Durkheim com, més tard, Merton, han subratllat el fet que l'anomia sorgeix de la discrepància que existeix entre les necessitats i aspiracions de l'home i els mitjans que li oferta la societat concreta per a satisfer-les" (Giner, S., 1997: 225-235). Vet aquí que ens dona una clara pista per entendre les desviacions producte del sistema productiu i per entendre els marginats socials, els pobres, els exclosos del sistema; per entendre el perquè els delinqüents empresonats són majoritàriament pobres: el sistema no els ha ofert els mitjans necessaris per poder satisfer les seves necessitats; necessitats que, a la vegada, han estat sobredimensionades per la mateixa societat de consum. Podem acabar el comentari de Giner citant un darrer paràgraf: "Els canvis bruscs, com el de la industrialització ràpida i desordenada -amb les seves migracions internes i externes, la seva població desarrelada, noves formes de pobresa i riquesa- són els que produeixen índexos majors d'anomia, sobretot si no van acompanyats de mesures adequades de política social: construcció d'habitatges, escolarització al ritme del canvi, expansió dels serveis de sanitat i altres respostes d'un poder públic intel·ligent" (Giner, S., 1997: 225-235).

SEGONA PART

La marginació a l'Estat espanyol

L'Estat espanyol ha passat de ser un país en vies de desenvolupament al voltant els anys 50 a ser un dels països desenvolupats del món. Es passa d'un sistema aïllat (dins d'una Europa en plena expansió i desenvolupament) governat pel bunker de "la raza" i del "són ellos los que van mal", a ser un dels països avançats del món i obert a aquest mateix món. El canvi no ha estat únicament a nivell polític, sinó que podem dir que també estructural. No hi ha hagut cap revolució que rompés amb el passat, però hi ha hagut uns canvis significatius en l'estructura social del que es coneix actualment com Espanya, que han afectat el nivell econòmic, el polític, ... fins i tot el nivell més microsòcial com la mateixa estructura de la família o les relacions de parella, o intergeneracionals. Per analitzar aquest fet ens podem remetre a estudis sociològics com el "V Informe Sociológico sobre la Situación Social en España", de la Fundación FOESSA, o a posicionaments de l'Estat espanyol dins de la relació de països amb més qualitat de vida dels índexos de l'"Informe sobre Desarrollo Humano" del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD).

A principis del anys 60 són evidents unes noves tensions provocades pel nou desenvolupament econòmic "des de dalt". L'Estat espanyol experimenta un canvi econòmic planificat des de les estructures del poder polític. Els famosos "planes de desarrollo" (el primer va des de 1964 al 1967), ajuden a crear una indústria basada en el fet autàrquic anterior, però ara amb una primera i tímida obertura a l'exterior. Aquest primer desenvolupament planificat haurà de ser corregit (en les seves mancances) pels futurs governs democràtics, sobretot dins dels anys 80. Aquest fet de la industrialització condueix a un principi del declivi de l'agricultura, que fins aleshores havia estat la base de l'economia espanyola. Aquest panorama, per descomptat, porta aparellats uns canvis socials importants, també ajudats per la consciència política de la necessitat de canvi en les estructures del poder. Per tant, ens trobam davant d'un procés de desenvolupament econòmic, un procés d'urbanització, de concentració de la població a les grans ciutats, de l'aparició de la pobresa urbana com a fenomen de cada vegada més visible, començament de la crisi de la família, indicis de la futura baixada de la natalitat, taxes altes d'analfabetisme i educació deficient, etc.

Per tant, a finals dels anys 60, a l'Estat espanyol li comencen a sorgir un seguit de problemes que no havia previst. Sorgeix la delinqüència urbana, la nova pobresa, el problema derivat del consum de drogues, violència, etc. Tots els indicadors d'una societat tradicional que ha entrat en crisi i que nous valors estan lluitant per imposar-se. Per altra part, trobam un procés de transformació important de la seva estructura familiar, passant de la família extensa (4'4 membres de mitjana) a una família nuclear, a la família en la que conviuen varies generacions, a una família sense avis i amb menys fills. Aquest procés acaba als nostres dies, a la dècada dels 90, on la família ja no s'assembla en res a la família anterior dels anys 60. Parlam ara de famílies monoparentals, de famílies reconstruïdes per persones adultes que han aportat a la seva unió fills d'altres unions, de les parelles de fet, etc.

Per als investigadors de l'informe FOESSA el fet que la pobresa tendeixi a ser un problema social dominant durant tota la dècada dels 60 no és degut a què n'hi hagués més, sinó més aviat a què, a partir de l'arrencada econòmica, aquesta és més visible i es considera més injusta. Es produeix un redescobrimient intel·lectual de la pobresa. Qui subscriu pensa que com en tota societat que està en un procés de canvi, no és que descobreixi la pobresa, ja que la coneix fa temps, sempre n'hi ha haguda; ara bé, sorgeixen unes tipologies de pobresa que són el producte del nou sistema econòmic i de valors que aquest nou sistema porta aparellat i, per altra part, els pobres, sobretot durant les dècades posteriors (pensem eminentment en les dels 80 i 90) es fan col·lectiu, ja no són aquelles persones individuals i aïllades però alhora integrades dins del sistema. Exemples dels dos fets són: a) Per una part, noves formes de delinqüència que porta aparellat el creixement econòmic i la posterior entrada dins d'una societat de capitalisme avançat i de consum, com les bandes juvenils que s'instauen bàsicament dins els anys 70 i que sobreviuen els 80. Aquestes bandes són producte d'aquests canvis estructurals econòmics i posteriorment socioculturals (recordem que fins i tot es feren pel·lícules de gran èxit de públic com "El vaquilla" i d'altres de semblants). b) El segon fet el podem comprovar en la col·lectivització dels pobres, en el col·lectiu dels marginats; per exemple, a Mallorca, comandats per algun capellà *progre*, els primers marginats sorgits dels canvis econòmics del denominat "boom" turístic fan tancaments a esglésies tot demanant redistribució de la riquesa. També podem posar com a exemple el que dins els anys 80 -empeses, entre d'altres, per aquesta pressió com a col·lectiu- comencin a aparèixer a l'Estat espanyol les denominades actualment Rendes Mínimes d'Inserció, o dins el sistema públic de la Seguretat Social, les Pensions No Contributives.

L'estructura social és un altre element a tenir en compte ja que, si analitzam l'estratificació i la mobilitat social, podem veure que als anys 60 la desigualtat social és encara grossa, anant reduint-se al llarg de les properes dècades. A l'Espanya dels anys 60 hi ha una clara diferència entre el model de desigualtat social al camp (que sol anar relacionada amb la possessió de la terra) en relació a la ciutat (on el tema central és el nivell ocupacional). A les ciutats, els ciutadans comencen a comprovar els avantatges dels canvis econòmics; en canvi al camp subsisteix encara un sistema dualista de gran separació de classes al sud (persistència de la vella relació senyor-serf, característic ja en aquelles èpoques, de països del Tercer Món) o l'entendre l'agricultura no amb una mentalitat burgesa i productiva, sinó més aviat de subsistència, tal com s'havia fet des de temps immemorial i on el seu màxim exponent és el minifundisme. Per tant, ens trobam amb models de desigualtat tradicionals que coexisteixen amb els nous models industrials i desenvolupats que van sorgint al món urbà. Aquest fet porta aparellat que els jornalers/es i obrers/es no qualificats/des tendixin a baixar en nombre (al 1950 representen el 23% de la població activa i el 1965 han baixat a un 10%) i, per l'altra part, s'incrementi la proporció de treballadors qualificats urbans. També va creixent una incipient classe mitjana urbana i hi ha, als anys 60, una gran emigració als països europeus que estan en un nivell d'industrialització molt superior i necessitats de mà d'obra. Tots aquests moviments sempre són a costa del decreixement de la població activa del camp.

Un altre element a tenir en compte, sobretot per la influència que té sobre la pobresa i/o la marginació, és l'educació, que fins als anys 60 no era altra cosa que una institució dedicada a l'ús exclusiu de minories, minories que formaven els seus fills per seguir governant en la vida política, social i econòmica. A la dècada dels 50 ja comença a entreveure's un moviment cap al canvi, però sobretot, dins de la dècada dels 60 es nota ja un impuls suficient cap a fer trontollar el sistema anterior de l'educació elitista. L'educació comença a veure's com educació de masses: els fills dels obrers qualificats comencen a entrar a la universitat. Per altra part, aquesta universalització de l'educació portarà aparellat en les properes dècades l'intent d'adequació al nou món laboral que exigeix la societat desenvolupada que deixa de banda el fet industrial i de cada vegada tendeix a ser més terciària, més de serveis i més tecnificada. De rebot, crea els primers exclosos del sistema per manca de preparació per entrar al món laboral competitiu, tecnificat i de control de la informació.

Per tant, i a la fi, en aquest període que comença els anys 60, l'Estat espanyol entra dins del sistema sociopolític del capitalisme industrial. La immobilitat de les èpoques anteriors -gairebé feudals- donen pas a una certa mobilitat social entre estrats: ser fill d'obrér no implica seguir sent obrer, es poden plantejar altres sortides, sortides que vénen facilitades, entre d'altres, pel major accés a l'educació. Ara bé, un fet determinant és la desigual distribució de la renda en tots els períodes. La riquesa que es va produint no està el més ben repartida possible, ans el contrari; els greuges comparatius són molt elevats. Els rics segueixen essent rics o més rics i els pobres segueixen essent pobres. En aquest cas, no és possible el confondre l'increment dels nivells absoluts de vida (que per descomptat augmenten) amb el grau de desigualtat en la distribució.

L'estructura de classes a l'Estat espanyol es caracteritza en aquest període per un fort component de petita burgesia en la qual sobresurten els empleats de l'estat (sobretot els titulats), les professions liberals, els petits comerciants i els empresaris sense assalariats no lligats a l'agricultura. Per altra part, hi ha dos fets relativament freqüents en les societats postindustrials com són el de la minvada del nombre d'obriers, classe treballadora, de coll blau o com es vulgui anomenar i l'augment (petit o gros) de la burgesia. Una de les possibilitats més elevades de pujar en l'escala social és estar en contacte amb les noves tecnologies, el saber controlar-les i aprofitar-les; vet aquí que el pes de l'educació sigui fonamental.

Seguint l'Informe FOESSA, al parlar de l'estructura social i desigualtat ho hem de fer tenint present que *"la dualització de les societats desenvolupades és un fenomen creixent, amb tendència a la consolidació."* (Juárez, M. (director), 1995: 29-132). És a dir, es va donant una resposta d'exclusió en una línia oposada a la d'inclusió: l'expansió dels grups (no ja només individus) mancats dels recursos bàsics i, sobretot, de les motivacions per rompre els processos que els afecten. Per comprendre aquestes tendències a la dualització social, seguint l'informe FOESSA, hem de tenir en compte tres elements:

- 1 **Els factors que conformen els processos de dualització social.** Entre ells es troben els processos econòmics i tecnològics amb capacitat per valoritzar/desqualificar els llocs de treball. *"La relació entre educació, canvi tecnològic i evolució de les ocupacions està conformant un procés de polarització"*

social, és a dir, d'augment del pes relatiu dels llocs de treball altament qualificats i escassament qualificats, en detriment dels que requereixen qualificacions intermèdies". "Per altra part, les noves configuracions del mercat de treball generen noves relacions laborals i socials que deriven en una dualitat de mercats, amb característiques precises i diferenciades i poc permeables entre elles. Per una banda, es trobaria un sector de la població amb treballs ben remunerats, estables, amb àmplies possibilitats de promoció, control i domini sobre el treball. Per altre costat, estaria el sector format pels exclosos del mercat de treball i pels que mantenen una presència precària en ell, amb poca estabilitat, sous baixos i escasses oportunitats de promoció." (Juárez, M. (director), 1995: 29-132). El que podem denominar *boom* de l'ocupació de la present dècada i que ja es va començar a gestar a l'anterior, s'ha basat gairebé de manera completa en la contractació a temps definit front als contractes indefinits amb l'exponent màxim de la creació de les empreses de treball temporal; aquest fet ha comportat la inseguretats en l'ocupació i l'ampliació de les diferències salarials.

- 2 **Els grups afectats pel procés de dualització.** En relació al que s'ha exposat ens trobam, per tant, dins el mercat de treball un sector superior que respon al següent perfil: *"tenen ocupació estable, ben remunerada, alta formació general i específica, elevades possibilitats d'ascens i total control sobre el procés productiu; són professionals, tècnics superiors, directius i, majoritàriament, són homes, d'edat intermitja, nacionals i físicament vàlids. En el segment inferior del mercat hi trobam, sobretot, joves, dones i persones de més edat, disminuïts i estrangers pobres que estan o bé exclosos del treball, o en una inserció precària en ell"* (Juárez, M. (director), 1995: 29-132).
- 3 **La centralitat o marginalitat dels processos de dualització.** En aquest punt, quan ens demanam si aquest procés de dualitat és un procés conjuntural, ja a principis dels 90 els investigadors de l'Informe FOESSA ens advertien que el procés de dualització social no era una tendència sinó que *"els resultats dels processos analitzats apunten a la tendència creixent cap una dualització social, com un procés central, en absolut marginal o menyspreable, que progressivament es va consolidant i estenent, que no depèn tant dels cicles de creixement/recessió econòmica, com de l'orientació que el sistema socioeconòmic està adoptant, i que genera precarietat i pobresa"* (Juárez, M. (director), 1995: 29-132). Jo hi afegiria pobresa no coneguda fins ara, pobresa dins un món opulent, pobresa de col·lectius i no d'individus, pobresa estructural.

Ara bé, la pobresa no és només un problema únicament monetari. En el tema de la pobresa s'hi interrelacionen molts de factors:

- a Tal com s'ha dit, és un fet social produït pels mecanismes i estructures socioeconòmiques actuals.
- b Es refereix tant a la manca de béns bàsics, de manca de satisfacció de certes necessitats bàsiques, com a la mancança de certes capacitats per poder sortir-se'n.
- c Hi ha elements de caire personal que agreugen el problema de la pobresa. No és el mateix ser pobre i home que ser pobre i dona; no és el mateix ser pobre i no tenir càrregues familiars o tenir-ne; no és el mateix ser pobre i disminuït o vàlid físicament, psíquica i sensorial per al treball; no és el mateix ser pobre i tenir un coeficient intel·lectual fregant la normalitat o tenir un coeficient intel·lectual òptim per aprendre, etc.

d És un problema multidimensional que travessa la gran majoria d'àmbits on hi pot haver desviació. La pobresa augmenta o agreuja d'altres problemes de desviació. Podem afirmar que la pobresa o l'exclusió socioeconòmica és transversal a gairebé tots els altres problemes de desviació. Fins i tot no ens equivocaríem en afirmar que alguns d'ells (delinqüència, presos, etc.) en són la font bàsica productora.

Per tant, per definir la pobresa s'hauran de tenir sempre en compte aquests factors. Ara bé, hi ha uns indicadors que són utilitzats per la Unió Europea de "lindar de la pobresa" i que defineixen els pobres com aquelles persones que tenen uns ingressos nets inferiors a la meitat dels ingressos mitjans per persona en un determinat país. Anant més enllà, es perfilen encara unes subdivisions dins d'aquesta primera divisió: la pobresa severa, que és la que es troba en la meitat del llindar (25% dels ingressos mitjans) i la pobresa moderada, que és la que s'estableix entre el llindar i la pobresa severa (entre el 25 i el 50% dels ingressos mitjans).

La pobresa ve donada per la desigualtat en la distribució de la riquesa. Que un país sigui ric no és sinònim de manca de pobresa. Per tant, per conèixer el grau de pobresa d'una determinada societat ens haurem de remetre a les dades socioeconòmiques que ens indiquin quin grau de distribució de la renda existeix en aquell lloc.

L'Institut Nacional d'Estadística espanyol ens indica que el llindar de la pobresa, a l'Estat espanyol, se situava el 1992 en 37.792 pessetes/mes. Si partim de l'Enquesta FOESSA 93, el 10 per cent de les famílies (les més pobres) disposava del 3,69 per cent de la renda i, a l'altre extrem, el 10 per cent més ric disposava del 22'54 per cent de la renda. Si dividim les famílies espanyoles en 6 trams o estrats socioeconòmics i comparem la renda de l'estrat més alt (molt rics) amb la del més baix (pobresa severa), el quocient és el 26,08 per cent, és a dir, 26 vegades major, encara que la població inclosa en l'estrat més alt sigui la meitat de la que s'inclou a l'estrat més baix⁽⁵⁾.

Seguint amb l'Enquesta FOESSA 93, una cinquena part de la població estava per davall del llindar de la pobresa (7.950.000 persones). Per tant, són aquestes persones les candidates amb més punts per a la delinqüència, l'alcoholisme i altres drogoaddiccions, les presons, les malalties mentals, etc.

Ara bé, igual com hem afirmat que la pobresa incideix sobre d'altres desviacions, també cal dir que altres situacions influeixen sobre la pobresa. La pobresa afecta més a les persones de més edat (separades o viudes) –la meitat de la pobresa severa és dona entre els 45 i els 65 anys i entorn del 25 per cent en persones de més de 65-, en situació d'inactivitat –només un 22,28 per cent de la població per davall del llindar de la pobresa està ocupada-, que pertanyen al sector agrícola (al conjunt de l'estat) o són personal no qualificat i/o amb manca d'estudis –un 51'85 per cent dels "pobres" no tenen estudis primaris complets-.

Els que els toca estar dins d'aquest món, el món de la pobresa, en l'actualitat sofreixen els factors que estan condicionant els canvis de la nostra societat d'ençà de les tres darreres dècades. Primerament hi ha el paper essencial de la manca d'ingressos directes o indirectes provinents del treball; segon, els límits de la protecció social que agreuja la situació d'una població vella i la rotació ocupació/desocupació que aguditza els processos de desmotivació; ter-

cera, la repercussió més àmplia en l'habitatge, la salut, l'educació, la higiene, la formació dels fills,...; quart, les degradacions socioeconòmiques derivades de les situacions d'ociositat, degradació, mitjans de subsistència, dependència assistencial, ...; cinquè, degradació del dinamisme personal i/o col·lectiu: pèrdua de l'autoestima, passivitat, ...; sisè, integració/desintegració social.

El cas de les Illes Balears

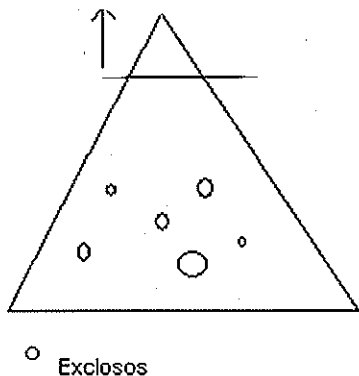
Per acabar, només fer una passada a manera de panoràmica per la realitat socioeconòmica que es dona a les Illes Balears, que representa un exemple molt il·lustratiu del fet que hem analitzat referent a què molta riquesa en un territori determinat no implica la desaparició de la pobresa. Per exposar el cas de les Illes Balears emprarem la investigació realitzada per la Fundació FOESSA i que s'ha publicat com a "*Las condiciones de vida de la población pobre del Archipiélago Balear*", de 1998. D'aquesta investigació volem remarcar els següents aspectes:

- a Població. La població de les Illes Balears i Pitiüses experimenta un creixement continuat des del 1981. La capital, Palma, acull a més del 40% de la població de les Illes. La taxa de joventut (17,89%) supera a la d'envelliment (14,18%) encara que la població és menys jove que la del conjunt de l'Estat.
- b Ocupació i atur. Presenta una taxa d'activitat (53,49%) superior a l'espanyola (49,64%) mentre que la taxa d'atur (13'35%) està bastant per davall de la del conjunt de l'Estat (21'49%).
- c Economia. Quant a les dades de 1993, encara que l'Estat espanyol està entre els països europeus amb menor índex de PIB per càpita, les Illes Balears i Pitiüses són la regió de l'Estat amb l'índex més alt de PIB, a l'altura de la mitjana europea. Per altra part, d'altres indicadors com la despesa mitjana o el nivell de renda confirmen la posició econòmica avantatjosa de les Illes en l'àmbit estatal.
- d Nivells de pobresa. El 16'7 % de les llars de les Illes Balears i Pitiüses viuen per davall del llindar de la pobresa (aquesta proporció és 4'1 punts inferior a la de començaments de la dècada passada); aquest percentatge suposa unes 29.100 llars que, si les multiplicam per la dimensió mitjana de 3,57 membres per llar (Enquesta EDIS), fan un total de 139.760 persones pobres, xifra que representa el 18,3% de la població de les Illes Balears i Pitiüses.

CONCLUSIONS

Per acabar i a manera de conclusió, en lloc de fer un resum de les idees centrals del que s'ha exposat, m'atreviré a presentar unes reflexions sobre l'estructura socioeconòmica de la societat actual amb la seva característica bàsica: la marginació, l'exclusió, fora del sistema, de tot un seguit de no-aptos per a la tasca productiva, no-aptos per al mercat de treball. Per exposar aquestes reflexions empraré, en part, dues figures i els seus corresponents comentaris que vaig idear el maig de 1998 en el treball realitzat per a l'assignatura Teoria Sociològica Contemporània que es basava en un comentari de text de l'"Advenimiento de la Sociedad Post-Industrial" de Daniel Bell. Al mencionat treball especificava:

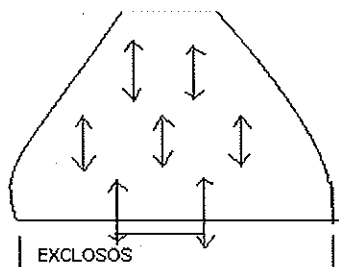
“... per acabar d’explicar el que entenc avui en dia per societat de capitalisme avançat m’agradaria partir d’una figura que he creat a partir dels plantejaments de Marx, que definia la societat del seu temps, la capitalista industrial. Marx es basava en dues grans classes, la capitalista i la proletària. També deia que la primera tendria a reduir-se i, per contra, la proletària aniria en augment, tot degut a la concentració de capital. La figura en qüestió és la següent:”

Es va idear una piràmide perfecta, amb una cúspide acabada en punta i una separació a la part de dalt amb una fletxa que indica moviment tendent a què la classe de la cúspide, la capitalista, vagi escurçant-se en benefici de la proletària que, en situacions tancades hauria d’anar augmentant. Dins de la piràmide, dins del sistema, sense conformar un nucli diferenciador hi hauria grups d’exclusos, però que no serien un problema com a col·lectiu.

En el treball que es menciona seguia el comentari amb la següent figura:

“Ara bé, la tendència de Marx no s’ha acomplert. La piràmide d’estratificació social en relació a l’estatus social de la societat de finals de segle XX és la següent:

Com es pot veure, la piràmide primigènica s’ha convertit en dues parts, hi ha una base que està separada de la piràmide. Dins la piràmide hi ha dues separacions, per tant queda en tres àrees diferenciades. A la cúspide no hi ha punta, els grans capitalistes no tan sols no han baixat en nombre sinó que han anat augmentant. L’àrea interna, com és pot veure, és la més ample. Si a aquesta zona de la piràmide la denominàssim “classe mitja”, doncs podríem afirmar que la classe mitja baixa és la més nombrosa. Per últim, dins de la piràmide hi hauria la part més baixa d’estatus de la societat capitalista, la conformarien

obrers no qualificats, amb nivells culturals baixos, etc. Aquests darrers, els pobres del sistema capitalista són els màxims candidats a "sortir del sistema", a engreixar el nombre dels exclosos.

Tal com hem afirmat, fora del sistema es troben els exclosos, els que bàsicament no poden accedir al benestar dels primers degut a les seves mancances. No poden accedir al benestar del sistema ja que no arriben mai a collir el camí del treball, el mercat laboral els exclou per la seva manca de preparació o pels seus problemes socials. La gran diferència d'aquest col·lectiu en relació a la piràmide primigènia és que aquests són col·lectiu, no són excepcions aïllades com abans, ja que, per exemple, alcohòlics fa molt de temps que n'hi ha, però col·lectius de marginats alcohòlics que han sortit fora del sistema no n'hi havia hagut fins fa ben poc.

Quant a la mobilitat cal insistir, com ja hem dit, en la gran característica de la societat capitalista de finals de segle que és la seva gran mobilitat social i la seva capacitat de repartiment de riquesa als seus "súbdits", als que es troben dins del sistema, siguin capitalistes amb capital o senzillament capitalistes de profit, que aprofiten la bonança econòmica que produeix el sistema. Doncs bé, tant als de dins del sistema, com als de fora, la mobilitat pot anar entre totes les capes; ara bé, les més nombroses i normals són les que anuncien les fletxes." (Cerdà, S., 1998).

Tal com he dit, aquestes piràmides les vaig realitzar l'any 1998, per tant, a la piràmide que tot just hem exposat hi haurem de fer alguna puntualització, bàsicament la que fa referència a la punta (no tinc tan clar avui que la punta s'hagi tornat tan plana) i la que fa referència a les tres subdivisions de "dins del sistema" que, com he exposat anteriorment, seria més partidari ara de pensar en idees com les de "posicions contradictòries de classe", com exposa Wright i no fer la clàssica diferenciació entre classe baixa, mitja i alta. Ara bé, pel que ens ocupa en aquest treball, els marginats, els exclosos, sí que segueixo mantenint aquesta figura.

NOTES

- 1 Aquest article es va preparar com a treball de l'assignatura "Desviació i Control Social" de segon cicle de Sociologia de la Universitat de Barcelona. S'hi han fet algunes correccions per presentar-lo a la revista *Alimara*.
- 2 Es poden ser testimoni diverses fonts. Com a mostra es pot consultar l'article: "Estados Unidos declara la guerra a los homeless. Las ciudades se empeñan en barrer a los sin techo, ya que son 760.000", de Carlos Fresneda, a "El Mundo/El Día de Baleares" de 25 de març de 1999.
- 3 És molt interessant el llibre de Roger Gentis (1978): "*La tapia del manicomio. ¿Cuáles son las fronteras de la locura?*" 2ª edició, Barcelona: Editorial Laia.
- 4 Per a ampliar la informació sobre l'estratificació dels individus de "dins el sistema" és molt interessant la lectura de Wright, E.O. (1994): *Clases*. Madrid: Siglo XXI.
- 5 Per ampliar la informació podeu consultar Ruiz-Huerta i Martínez (1994): *La pobreza en España. ¿Qué nos muestran las encuestas de presupuestos familiares?*, a Documentación Social núm. 96, pp. 15-110, Madrid: Cáritas Española.

BIBLIOGRAFIA

ALONSO, F.J. (director), et altri. Las condiciones de vida de la población pobre del Arxipiélago Balear. Serie Pobreza 28. Madrid, Ed. Fundación FOESSA.

BECK, U. "Introducción": (a Individualización de la desigualdad social: la destradicionalización de las formas de vida de la sociedad industrial) i "Individualización, institucionalización y estandarización de las condiciones de vida y de los modelos biográficos" a "La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad". Barcelona, Paidós, pp. 95-99 i 163-173.

CERDÀ, S. 1998. Treball de Teoria Sociològica Contemporània. Comentari de text: El advenimiento de la Sociedad Post-Industrial de Daniel Bell. (No publicat).

FOUCAULT, M.

"Quinta conferencia" a "La verdad y las formas jurídicas". México, (2ª reimp.) pp. 117-140.
"Los medios del buen encauzamiento" a "Vigilar y Castigar". Madrid, Siglo XXI, pp.175-198.

GIDDENS, A. Sociologia. Madrid, Alianza Editorial, pp. 229-276.

GINER, S. 1997. Sociologia. Barcelona, Edicions Península, pp. 225-235.

JOLLY, R. (director), et altri. Informe sobre el Desarrollo Humano 1998. Ediciones Mundi-Prensa.

JUÁREZ, M. (director) "V Informe Sociológico sobre la situación social en España", a Documentación Social núm. 101, pp. 29-132. Madrid: Cáritas Española.